

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК [336.225:351.72](477)(091)

О. М. ГОЛОВКО,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
перший проректор з навчальної та методичної роботи
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПОДАТКОВІ ПРИСУТСТВИЯ ЯК СУБ'ЄКТИ ФІНАНСОВО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Організація оподаткування на українських землях у складі Російської імперії у пореформений період здійснювалася з використанням колегіальних органів. До складу присутствій входили як представники місцевого апарату управління державними фінансами (казенних палат і податних інспекцій), так і делегати від громадськості та платників відповідних податків. Колегіальні органи (податкові комісії) створювалися також урядом Австро-Угорської імперії на західноукраїнських землях.

Капіталістична модернізація в Російській імперії після скасування кріпосного права та проведення низки інших реформ 60-х–70-х рр. XIX ст. була важливою складовою зміни існуючих суспільних відносин. Перебудова господарської діяльності держави стала б неможливою без змін у сфері оподаткування. Сьогодні маємо певні підстави стверджувати, що будь-які економічні реформи не будуть результативними, якщо вони не підкріплюються змінами податкового законодавства. Майже два десятиліття після проголошення державної незалежності України говориться про необхідність системного реформування всієї економіко-господарської діяльності держави. Значна частина цього проміжку часу пройшла під знаком проведення податкової реформи, символом якої можна назвати прийняття Податкового кодексу України. Від слів до справи уряд перейшов лише у 2010 р., коли багаторічні обговорення перейшли в практичну площину. Кодифікаційні дії держави в галузі податкового права є важливим чинником подолання суперечності й надмірної множинності податків, стимулювання економічного розвитку в державі.

Поруч із цим, важливим є й організаційно-структурне забезпечення податкової справи в державі. Основним суб'єктом податкової діяльності вже протягом тривалого часу є Державна податкова адміністрація України. Вона є чітко централізованою інституцією із суттєвими примусовими повноваженнями і відповідним правоохоронним апаратом (податкова міліція), що довела свою життєздатність. Однак актуальним залишається питання щодо впливу платників, громадськості на адміністрування податків

державними структурами. Під цим кутом зору доволі цінним видається досвід діяльності податкових присутствій на українських землях у складі Російської імперії у пореформений період, коли відбувалося кардинальне реформування прямого оподаткування.

Саме ієрархічна система податкових присутствій за російським імперським законодавством і є предметом даної розвідки. Зауважимо, що у вітчизняній юридичній історіографії вони спеціально не досліджувалися. Побічно торкався цих питань у своєму дисертаційному дослідженні, а також у монографії В. Р. Жвалюк [1]. Співвідношення та справжня роль колегіальних і одноосібних органів державного управління в апараті влади Російської імперії узагалі та на українських землях у її складі зокрема потребує спеціального дослідження.

Нерозвиненість податкового апарату, закладена з часів Петра I у правосвідомості вищої російської бюрократії парадигма «колегіальності» та «присутственості», прагнення до залучення «громадського елементу» (з метою зниження корупційної загрози) – усе це стало, на нашу думку, чинником виникнення колегіальних органів, призначених вирішувати як управлінські, так і спірні питання на царині оподаткування. Спершу це стосувалося тільки реформованого промислового податку. Надалі запровадження кожного нового прямого податку супроводжувалося започаткуванням відповідних губернських та дільничних присутствій. Такі колегіальні органи створювалися «для упорядкування роботи з розкладки, обліку і справляння основних видів податків» [2, с. 68] унаслідок проведення податкових перетворень

80-х років XIX ст. Законом від 5 червня 1884 р. «Про більш рівномірне обкладення торгівлі й промисловості» [3] були упорядковані ставки започаткованих раніше промислових зборів, що стало важливим кроком до спрощення і вдосконалення механізму оподаткування. Закон від 15 січня 1885 р. [4] увів додатковий (розкладковий і процентний) промисловий податок. Ним обкладалися усі крупні підприємства.

Відбувалися кардинальні зміни в самих принципах оподаткування з відходом від феодално-кріпосницьких засад. Суб'єкти економічної діяльності зобов'язувалися виступати як декларанти не лише у випадку дій, передбачених митним законодавством, а і при оподаткуванні. Підприємства, які не були зобов'язані подавати публічну звітність (неакціонерні гільдійські), сплачували приблизно рівний додатковому розкладковий збір [5, с. 16–17].

Законом 20 травня 1885 р. [6] було введено 5-відсотковий збір з грошових капіталів, у тому числі з коштів, що зберігалися у кредитних установах. У цьому аспекті якості сприяли податковій діяльності й місцеві державні банківські установи: контори та відділення Державного банку, відділення державних Селянського поземельного та Дворянського земельного банків, ощадні та позичкові каси.

У цілому така система промислового оподаткування зберігалася до початку Першої світової війни. З метою забезпечення надходження додаткового промислового податку створювалися губернські присутствія у складі присутствія казенної палати на чолі з управляючим (він же голова губернського податного присутствія). До складу присутствія входили: помічник управляючого (де це було передбачене штатами), начальники відділень і шість представників місцевого та купецького корпоративного самоврядування – по два за вибором губернських земських зборів, міської думи губернського центру та місцевого купецького товариства. Всі виборні члени присутствія та кандидати до них (у тій же кількості) обиралися на три роки.

Губернські присутствія виконували функцію другої адміністративної інстанції з промислового оподаткування. Представництво загалу платників у присутствіях, зокрема губернських, не завжди було справедливим. Часом воно викликало невдоволення, передусім з боку буржуазії, яка переважно й сплачувала промисловий податок. Так, у 1917 р. Одеський комітет торгівлі й мануфактур заявив про недостатність представництва від цього міста у Херсонському губернському присутстві з промислового податку. Однак управляючий казенною палатою

не лише підтримав цю ініціативу, але й, зі свого боку, запропонував перевести палату в Одесу як у справжній центр економічного і культурного життя губернії [7].

Схожа комісійна система формувалася і при запровадженні державного квартирного податку за законом 14 травня 1893 р. [8]. Правові засади його адміністрування детально регламентувалися як «Положенням про державний квартирний податок», так й «Інструкцією про порядок визначення і справляння державного квартирного податку» [9]. В останній вказувалося: «Загальне у межах губернії... завідування державним квартирним податком покладається на місцеву казенну палату, з утворюваним при ній губернським чи обласним з квартирного податку присутствієм». Однак, скільки-небудь чіткого розмежування статусу палати і присутствія далі не бачимо – вказувалося лише, що присутствіє працює на базі палати. І взагалі, у подальшому розвитку законодавства про той чи інший прямиий податок у Російській імперії спроб прописати окремо статус присутствій і казенних палат не зустрічаємо.

Як і у випадку з додатковим і процентним промисловими податками, при адмініструванні квартирному губернське присутствіє виконувало функції другої інстанції. До його складу входили всі члени загального присутствія казенної палати, міський голова губернського міста і два члени, які обиралися міською думою цього ж міста на три роки. Державна Рада, обговорюючи проект згаданого закону і положення, відкинула цілком слушні пропозиції Міністерства фінансів щодо представництва у присутствії делегатів від губернських земських зборів [10, с. 247].

Присутствіє відслідковувало справляння квартирному податку, розглядало по суті клопотання про відстрочення і розстрочення його сплати. Воно виносило також рішення у випадку розходження думок дільничного (у даному випадку міського) податного присутствія та його голови – податного інспектора. Скарги ж на ухвали губернського з квартирному податку присутствія могли подаватися у місячний термін до Міністерства фінансів.

Після того, як держава законом від 6 червня 1910 р. [11] перебрала на себе в повному обсязі адміністрування державного податку з нерухомого майна в містах, були утворені й відповідні губернські присутствія в такому складі: управляючий казенною палатою – голова, два члени від Міністерства фінансів (за призначенням міністра), міський голова губернського міста, голова губернської земської управи, губернський

архітектор і три члени з числа платників. Серед адміністративних інстанцій юстиції у даному випадку бачимо не тільки Міністерство фінансів, а й Урядуючий Сенат. Губернські присутствія розглядали питання про відстрочення та розстрочення сплати податку, складення недоїмок, скарги на дії міських присутствій, розбіжності між цими присутствіями та їх головами – податними інспекторами [10, с. 148–149].

Під час Першої світової війни – 6 квітня 1916 р. – був, нарешті, після десятиріч дискусій, проектів, намірів і невинуватої нерішучості законодавця [див.: 12], затверджений закон про прибутковий податок [13]. Колективним органом його адміністрування на рівні губернії визначалося губернське присутствіє. Стаття 54 «Положення про державний прибутковий податок» закріплювала такий його склад: голова – управляючий казенною палатою, член місцевого окружного суду (за вибором загального зібрання цього суду), двоє членів від Міністерства фінансів (з двома заступниками, усі четверо призначалися міністром фінансів). Чотири члени присутствія, як і чотири заступники до них, обиралися з-поміж платників на три роки: двоє – губернськими земськими зборами, один – міською думою губернського центру і ще один – губернським біржовим комітетом. Якщо в губернському місті не було окружного суду, член присутствія обирався з місцевих мирових суддів [14, с. 25].

До компетенції губернського з прибуткового податку присутствія було віднесено: розгляд скарг на постанови дільничних присутствій, розходжень у позиціях їх голів – податних інспекторів та власне присутствій, винесення адміністративних покарань за порушення законодавства про прибутковий податок (такі ж права надавалися й дільничним присутствіям, якщо вони виявили порушення). Термін давності становив два роки. При цьому важливою новелою податкового законодавства було те, що оскарження рішення губернського з прибуткового податку присутствія здійснювалося не до Міністерства фінансів, а безпосередньо до Урядуючого Сенату як вищої судової інстанції (у тому числі й адміністративної). У разі ж розходження точки зору голови податкового присутствія з думкою його більшості, як і під час вирішення питань щодо прямих податків у інших присутствіях, суперечність вирішував міністр фінансів.

Разом із тим, у самому «Положенні про державний прибутковий податок» від 6 квітня 1916 р. спостерігаємо певні юридико-технічні недоліки. По-перше, міністр фінансів міг по

суті вирішити розходження голови податкового присутствія з його членами тільки негативно. Якщо він погоджувався з головою присутствія (управляючим казенною палатою), то з позитивним відгуком передавав справу до Урядуючого Сенату. По-друге, при тому, що повноваження в адмініструванні прибуткового податку були поділені між губернським та дільничними податковими присутствіями, ст. 161 визначала *одноосібні повноваження* казенної палати: «Казенним палатам надається, за клопотанням платників, які знаходяться у скрутному становищі, дозволяти розстрочення сплати недоїмок прибуткового податку на суму не вище *п'яти тисяч* (тут і далі курсив наш – О. Г.) рублів і на термін не більше *п'яти* років. Розстрочка дозволяється з нарахуванням на суму податку, що залишається в боргу, по *піввідсотка* на місяць з прийняттям, за необхідності, необхідних заходів до забезпечення сплати недоїмки» [14, с. 43]. Якщо сума була більшою або термін – довшим, рішення приймав уже міністр фінансів (ст. 162). Як бачимо, ані дільничного, ні губернського присутствія у цьому механізмі не передбачено. Маємо додаткове свідчення непродуманості системи податкових присутствій. Сама ідея участі платників у адмініструванні податку була непоганою з точки зору демократизму оподаткування, але організаційно-правовий механізм її реалізації виявився застарілим і невдалим.

Створення присутствій з прибуткового податку в 1916 р. стало завершенням формування системи губернських колективних органів справляння тих чи інших податків на українських землях у складі Російської імперії. Сама структура присутствій була такою, що від державних органів управління фінансами до їх складу входили одні й ті самі особи, які в різних випадках мали застосовувати норми не гармонізованого між собою податкового законодавства.

Недосконалість відповідних юридичних актів ускладнювала визначення реальних доходів платників і обтяжувала роботу податкових присутствій. Промовистим щодо цього є приклад провадження Полтавським губернським з додаткового промислового податку присутствієм у серпні 1916 р. у справі власника пиво-медоварного заводу на Переяславщині Й. Камського. Місцеве розкладкове присутствіє на чолі з податним інспектором визначило продуктивність заводу дуже приблизно, на підставі наявних неповних даних [15, арк. 7]. Власник написав заяву до губернського присутствія, у якій намагався довести збитковість свого підприємства. Проведена губернським присутствієм

«в особі» казенної палати перевірка показала, що прохання Камського «не підлягає задоволенню, оскільки... з'ясувалося, що хоча останнє варіння пива... закінчена була 6 серпня 1914 р., але варіння меду тривало по 21 квітня 1915 р.» [16, арк. 8]. Інша річ, що скарга була подана підприємцем 2 вересня 1915 р., а рішення по суті винесене... 5 червня 1917 р. – тобто оперативністю Полтавська казенна палата і губернське присутствіє з промислового податку не відзначалися.

Отже, дії місцевих фінансових присутствій не завжди були бездоганними. Заперечення і скарги платників як до губернських присутствій, так і до Урядуючого Сенату були досить поширеним явищем. У них, зокрема, вказувалося, говорячи словами управляючого Херсонською казенною палатою, що «визначення оборотів більшістю розкладкових присутствій здійснюється без достатньо вагомих даних на користь тієї чи іншої цифри обороту...» [17, арк. 31].

Губернським підпорядковувалися дільничні (міські) податкові присутствія. Присутствія з промислового податку склалися з податного інспектора (голова) і шести представників корпусу платників за вибором органів місцевого самоврядування (земств і міст у сільській місцевості або тільки міської думи у великому місті). Для обкладення основним податком їм належало визначити: місцезнаходження підприємства (відповідно до одного з класів місцевості, визначених законом); рід торгівлі (оптова, роздрібна, дріб'язкова, розвізна, розносна); кількість закладів; кількість приміщень у торговельному закладі і входів до нього; тип двигунів і кількість робітників у промислових закладах [3]. З 1863 по 1884 р. надходження від промислового податку на Лівобережжі зросли вчетверо, на Правобережжі та на Півдні – утричі. Уведення додаткового (розкладкового і процентного) промислового податку мало на меті зробити оподаткування більш справедливим, хоч якоюсь мірою наближеним до прибуткового, і водночас збільшити обсяг надходжень до бюджету [4]. Протягом 1885–1891 рр. внаслідок розвитку промисловості в Україні її частка у загальному надходженні коштів від основного і додаткових промислових податків у Російській імперії збільшилася удвічі – з 13 % до 26 %.

Недосконалість законодавства дозволяла платникам обходити його вимоги (відкривати торговельно-промислові заклади на підставних осіб тощо). Мали місце недоліки у регламентації справляння додаткових зборів – процентного і розкладкового. У першому випадку порядок

обліку прибутків визначався адміністративною владою. У другому – закон належним чином не закріплював спосіб вирахування норм розподілу збору між окремими підприємствами відповідно до їх доходів. Збільшення прибутковості торговельного чи промислового закладу, втім, не означало зростання фіскальних надходжень (за винятком додаткового процентного промислового збору, де певна залежність такого роду простежувалася). Отже, доходність підприємств нерідко залежала від суб'єктивізму «місцевих податних установ» [цит. за: 18, с. 176].

Законом від 15 травня 1893 р. [8] утворювалися дільничні податкові присутствія з квартирного податку. Вони формувалися у містах (на чолі з податними інспекторами; казенні палати могли призначати на ці посади й інших осіб). Шестеро членів обиралися на рік з-поміж місцевих квартирних міською думою або зборами міських уповноважених. Постанови дільничного (міського) присутствія щодо розмірів квартирного податку, з якими не був згоден голова (податний інспектор), призупинялися виконанням і направлялися на остаточне вирішення у губернське присутствіє. Міські присутствія розглядали питання щодо визначення розміру та розкладки податку, узагальнювали відомості про майно квартирних міських уповноважених, провадили справи щодо складення недоїмок та відстрочення сплати (рішення виносилося губернським з квартирного податку присутствієм).

На цих же принципах формувалися і присутствія з податку з міських нерухомостей, створені згідно із законом 6 червня 1910 р. [11]. Вони склалися з податного інспектора (голова) і представників платників. Засідання присутствій вважалися правомочними, якщо у них (як і в попередньому випадку) брали участь не менше трьох членів. Рішення приймалося більшістю голосів присутніх [10, с. 147–148].

При цьому вже майже одразу після введення вказаного податку з'явилися негативні відгуки щодо ефективності присутственої системи. На засіданні Товариства фінансових реформ 17 листопада 1912 р. цікаву оцінку представникам міських дум та міських же платників у колегіальних податкових органах надав І. Мандельштам: «... Громадського елемента в усіх цих органах фіскальних у нас цілком достатньо, і навіть дуже багато... Я... років 20 вовтузився з цими представниками у наших фіскальних установах, і мушу... дуже негативно до них віднестись... Сумлінний чиновник зробить значно більше за ці фіскальні установи» [19, с. 68–69].

6 квітня 1916 р. був уведений прибутковий

податок [13]. Стаття 50 «Положення про прибутковий податок» визначала: «Дільничні з прибуткового податку присутствія складаються під головуванням місцевого податного інспектора з членів, обраних на *трирічний* термін з числа платників...» [14, с. 26–27]. Ці члени (по два) визначалися повітовими земськими зборами і міською думою (або зборами міських уповноважених) і не могли бути гласними жодного з цих представницьких органів. Окрім того, платники обирали з-поміж себе чотирьох членів присутствія (якщо їх кількість становила менше тисячі осіб), п'ятьох (від тисячі до півтори тисяч платників), шістьох (від півтора до двох тисяч), і далі – по одному представнику від кожних наступних п'ятисот платників прибуткового податку.

Цього разу законодавець визнавав чинним засідання дільничного присутствія, якщо в ньому обов'язково брали участь голова – податний інспектор і не менше двох членів – представників платників. Порядок подальшого провадження справ, із рішеннями в яких не погоджувався голова присутствія, залишався той же, що й у випадках з іншими прямими податками – оскарження до губернського присутствія з прибуткового податку. Списки платників складав голова присутствія, рішення про розмір податку, його зміни, розгляд заяв про зменшення ставки та відстрочення платежу здійснювалися присутствієм у режимі засідання. Стаття 109 Положення закріплювала: «Визначення доходу тих платників, які зовсім не подали заяв, здійснюється дільничним присутствієм на підставі наявних у його розпорядженні відомостей».

Упровадження прибуткового податку в Російській імперії невинувато затяглося до 1916 р. Позитивний європейський досвід на цей час уже був. Мислення становими категоріями хоч і ослабло в панівних верствах на початок ХХ ст., однак усе-таки було вельми помітним. Воно стало, на нашу думку, одним із чинників падіння Російської імперії.

Звертаючись до порівняльно-правового аналізу тогочасного законодавства, вкажемо, що комісійний (присутствений) характер адміністрування прямих податків був поширеним у європейських державах ХІХ – початку ХХ ст. Найбільш актуальним для України тут є при-

клад Австро-Угорської імперії – другої держави, поряд із Росією, до складу якої входили українські землі. У ній на рівні коронних країв у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. створювалися крайові податкові комісії (Steuer Lokalkommission). У Буковині така комісія складалася з 11 службовців. Вісім податкових референтів діяли при повітових управліннях. У головних центрах краю – Чернівцях та Сучаві – функціонували головні податкові служби, у повітах – податкові служби [20, с. 100]. Схожим чином було організовано адміністрування державних фінансів і в Галичині, яка в різні часи була урядовим округом, коронним краєм (намісництвом). Регіон поділявся на повіти (kreise), а ті, у свою чергу, на округи (bezirks). Усі рівні мали свої фінансові (податкові) адміністрації. Базовою була окружна служба (окружне податкове управління – Steueramt). У затвердженому імператором 14 вересня 1852 р. законі, що визначав започаткування і порядок дій окружних установлень [21, с. 11–12], окреме відділення було присвячене податковим і казначейським справам. Найважливіші питання й тут вирішувалися колегіально, причому задіяні були й загальні (неподаткові) органи, такі, як крайовий сейм, окружні ради, органи самоврядування Львова та інших великих міст.

Австрійські податкові комісії відрізнялися самою сутністю своєї діяльності від російських податкових присутствій. В Австро-Угорщині це були спеціалізовані податкові органи, а в Росії – спроба поєднати фахівців казенних палат як органів управління державними фінансами і, так би мовити, представників громадськості – тобто платників.

І в Російській, і в Австро-Угорській імперіях, зокрема на українських землях у їх складі, колегіальні податкові органи брали переважно формальну участь в адмініструванні прямих податків. Провідна роль належала спеціально уповноваженим посадовцям фінансових відомств. Однак досвід колегіального вирішення найважливіших завдань податкової діяльності, залучення до неї представників платників і громадськості має бути переосмислений і використаний на сучасному етапі розвитку податкового апарату в незалежній Україні.

Список використаної літератури

1. Жвалюк В. Р. Податкові органи Російської імперії в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: Організаційно-правові засади діяльності : монографія / В. Р. Жвалюк ; за наук. ред. О. Н. Ярмиша. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
2. Реент Ю. А. Сельские охранно-полицейские структуры самодержавной России : учеб. пособие / Ю. А. Реент. – Рязань : Изд-во Рязан. ун-та, 2000. – 79 с.
3. О более равномерном обложении торговли и промышленности : высоч. утв. мнение Гос. Совета

- 5 июня 1884 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собр. III (ПСЗ – III). – Т. IV. – № 2282.
4. Правила о дополнительном обложении торговых и промышленных предприятий дополнительным сбором (процентным и раскладочным) : высоч. утв. 15 янв. 1885 г. // ПСЗ – III. – Т. V. – № 2664.
5. Марней Л. П. Формирование структуры Министерства финансов России в первой четверти XIX в. / Л. П. Марней // Вестник Московского университета. – Сер. 8. История. – 1998. – № 6. – С. 41–60.
6. Положение о сборе с доходов от денежных капиталов : высоч. утв. 20 мая 1885 г. мнением Гос. Совета // ПСЗ – III. – Т. V. – № 2961.
7. Письмо Харьковской казенной палаты в Департамент окладных сборов о представительстве Одессы в присутствиях по промысловому обложению. 12 сент. 1917 г. – Держархів Херсонської обл. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 577. – Арк. 26.
8. Положение о государственном квартирном налоге : высоч. утв. 14 мая 1893 г. // ПСЗ – III. – Т. XIII. – № 9612.
9. Инструкция о порядке определения и взимания государственного квартирного налога // Собрание узаконений и распоряжений правительства, изданных при Правительствующем Сенате Российской империи (СУ). – 1893. – № 173. – Ст. 1551.
10. Куксин И. Н. Налоговая политика России (теоретический и историко-правовой анализ) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / И. Н. Куксин. – СПб., 1998. – 378 с.
11. О государственном налоге с недвижимых имуществ в городах, посадах и местечках, за исключением посадов губерний Царства Польского : одобр. Гос. Советом и Гос. Думой и высоч. утв. 6 июня 1910 г. закон // СУ. – 1910. – № 113. – Отд. I. – Ст. 1199.
12. Боханов А. Н. Вопрос о подоходном налоге в России и крупная буржуазия (конец XIX – начало XX в.) / А. Н. Боханов // Исторические записки. – Т. 114. – 1986. – С. 276–302.
13. О государственном подоходном налоге : одобренный Гос. Советом и Гос. Думой и высоч. утв. 6 апр. 1916 г. закон // СУ. – 1916. – № 106. – Отд. I. – Ст. 838.
14. Мирлес А. Государственный подоходный налог (Закон, Положение, инструкции и циркуляр министра финансов о чинах армии и флота) : Систематическое руководство для плательщиков подоходного налога с алфавитно-предметным указателем / А. Мирлес. – Киев : Книгоизд. И. И. Самоненко, 1917. – Разд. паг.
15. Письмо податного инспектора Переяславского уезда в Полтавскую казенную палату об уплате дополнительного промыслового налога И. Камским. 19 авг. 1916 г. – Держархів Полтавської обл. – Ф. 130. – Оп. 2. – Од. зб. 17. – Арк. 7–7 зв.
16. Ответ Полтавской казенной палаты на жалобу И. Камского об уплате дополнительного промыслового налога. 5 июня 1917 г. – Держархів Полтавської обл. – Ф. 130. – Оп. 2. – Од. зб. 17. – Арк. 8–8 зв.
17. Циркуляр Херсонской казенной палаты о рассмотрении возражений плательщиков дополнительного промыслового налога; переписка с уездными казначействами о правильности обмена и выплаты торгово-промысловых свидетельств. 1916 г. – Держархів Херсонської обл. – Ф. 22. – Оп. 1. – Од. зб. 219. – Арк. 31–32.
18. Шепелев Л. Е. Царизм и буржуазия во второй половине XIX века: Проблемы торгово-промышленной политики / Л. Е. Шепелев. – Л. : Наука, 1981. – 276 с.
19. Государственный налог с недвижимых имуществ в городах: Доклад В. Н. Твердохлебова // Известия общества финансовых реформ. – 1912. – № 5. – С. 53–114.
20. Никифорок М. В. Державний лад і право на Буковині в 1774 – 1918 рр. : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / М. В. Никифорок. – Чернівці, 2004. – 412 с.
21. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – М. : Статут, 1998. – 353 с.

Надійшла до редколегії 05.11.2010

ГОЛОВКО А. Н. НАЛОГОВЫЕ ПРИСУТСТВИЯ КАК СУБЪЕКТЫ ФИНАНСОВО-УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В СОСТАВЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

Организация налогообложения на украинских землях в составе Российской империи в пореформенный период составлялась с использованием коллегиальных органов. В состав присутствий входили как представители местного аппарата управления государственными финансами (казенных палат и податных инспекций), так и делегаты от общественности и плательщиков соответствующих налогов. Коллегиальные органы (налоговые комиссии) создавались также правительством Австро-Венгерской империи на западноукраинских землях.

GOLOVKO O. TAX AGENCIES AS SUBJECTS OF FINANCIAL AND ADMINISTRATIVE ACTIVITY ON UKRAINIAN LANDS AS A PART OF RUSSIAN EMPIRE

Taxation on Ukrainian lands as a part of Russian Empire in after-reformer period was organized with using of collegial agencies. Tax agencies consist of representatives of local agencies of state financial management and also public delegates and payers of corresponding taxes. Collegial agencies (tax commissions) were formed by the government of Austro-Hungarian Empire also on West-Ukrainian lands.